

Türkiye'de Harp Sonrası Maliye Meseleleri

Beynelmilel Maliye Enstitüsü'nün La Haye Kongresi (Eylül 1947) ne sunulan tebliğ.

Yazan:

Ord. Prof. Dr. F. NEUMARK

(Doç. Orhan DİKMEN ve Doç. Dr. Feridun ERGİN'in yardımıyla)

I. — BAŞLANGIÇ MÜLÂHAZALARI.

İkinci Dünya Harbine bilfiil iştirak etmemiş olmakla beraber, Türkiye dahi, sözü geçen harp boyunca cereyan eden kanlı ve tahripkâr hâdiselerin iktisadî ve malî akislerinden müteessir olmuştur.

Söyle ki: bir defa, Türkiye, Almanya'ya harp ilân ettiği 1945 yılına kadar gayri muharip durumunu muhafaza etmiş olmasına rağmen, — mütecavize istiklâlini müdafaa etmeğe kesin olarak azmetmiş olduğunu göstermenin yegâne çaresi olmak üzere — muhasematın başlangıcından itibaren büyük kuvvetleri silâh altına almağa mecbur kalmıştı.

Bundan başka, harp, sahasını genişletip uzadıkça, memleketin dış ticareti ve bilhassa ithalât imkânları daralmıştı; bunun neticesi, sanayide kullanılan ham madde, makine, yedek parça aksamı fıkdanının gittikçe artan bir derecede kendisini hissettirmesi oldu.

Nihayet, geniş ölçüde yukarıda işaret ettiğimiz hâdiselerle ilgili olmak üzere, bazı eşya ve hizmetlerin istihsal ve istihlâkini hasıl olan anormal şartlara intibak ettirmek ve iktisat, para ve maliye politikası sahasında olağanüstü tedbirlere başvurmak zaruretinde kalmıştı. Bu vaziyet dolayısıyla, harbin sona ermesini müteakip, memlekette, tesisat, malzeme ve stokların yenilenmesine büyük ölçüde ihtiyaç hissedilmesi, anlaşılabilir bir husustur.

Mâmafih, muhasematın iki yıl evvel sona ermiş olmasına rağmen, milletlerarası hâdise ve temayüllerin umumî manzarası dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti, iktisadî ve malî bakımlardan tam bir barış ekonomisine dönmek imkânını henüz bulamamıştır. Son 8 sene zarfında olduğu gibi hâlen dahi Türkiye, kendini, hudutlarını müdafaa maksadıyla aldığı seferberlik tedbirlerini devam ettirmek mecburiyetinde görmektedir. Bu durumdan doğan iktisadî ve malî yükler hiç te azımsanmıyacak ölçüdedir.

Bununla beraber, iktisadî faaliyet şimdiden az veya çok normalleşme yoluna girmiş bulunmaktadır. Öyle ki, harp iktisadiyatının kaba taslak «muvakkat bilânçosu» nu çıkarmağa tevessül edebiliriz. Diğer taraftan, geçen sene Türk lirası dış kıymetinin ayarlanması ve hâlen B. M. M. komisyonlarında münakaşa edilmekte olan vergi reformu gibi tedbirler, hükümetin, barış ekonomisi ve maliyesine avdet hususunun ergeç ortaya çıkaracağı meselelerin hal çarelerini enerjik bir surette ele almak kararında olduğunu göstermektedir.

Aşağıdaki izahatın, Maliye Enstitüsü Direktörlüğü tarafından pek vâzih ve temkinli bir surette tertip edilen suallere mümkün mertebe karşılık teşkil etmesine gayret sarfedilmiştir. Bununla beraber bu izahatta bazı eksikler varsa ve bazı soruların cevapları tamamen ihmal edilmişse, bunun sebebi, bir taraftan, askerî harekâtın doğurduğu tahribata sahne olmamanın mesut bir neticesi olarak Türkiyede, Holanda, Fransa, Büyük Britanya, Rusya v.s. de hissedilen derecede bir kalkınma ihtiyacının hissedilmemesi, diğer taraftan —kısmen harp hâdiseleri dolayısıyla— istatistiklerimizin, Türkiye maliyesinin, yapılması arzu edilebilecek ölçüde, tam ve doğru bir tablosunu çizmeğe, hâlen, mümkün kılmıyacak bir durumda olmasıdır.

II. — TÜRKİYENİN HARP ERTESİNDEKİ İKTİSADİ VE MALİ DURUMU (1945-1946).

A. Harbin nakdî ve malî neticeleri

1. Nakdî durum.

Henüz harbin patlamasından önce, *tedavüldeki para hacminde* hissedilir bir genişleme temayülü görülmekte idi. Gerçekten, 1935-1937 yıllarında *tedavüldeki banknot miktarı* 170 - 180 milyon arasında dalgalandığı halde, bu miktar, 1938 sonunda 200 milyona, harbin arifesinde ise, 230 milyona baliğ olmuştur.

Daha 1939 sonunda, tedavüldeki banknot yekûnu 300 milyona yakın bir meblâğa varmış ve bundan sonra da bu miktar gittikçe artarak 1944 de hemen hemen 1 milyara yükselmiştir. Bu tarihten sonra, bu miktarda bir azalma görülmüş ve hâlen tedavüldeki banknot miktarı, ancak oldukça mutedil hadler dahilinde dalgalanmaktadır (900 milyonla 1 milyar arasında). Böylece harp devresinde tedavüldeki banknot miktarının takriben 4,5 misline çıkmış olduğu söylenebilir.

Bankalardaki mevduatta görülen gelişme, tedavüldeki banknot miktarının genişlemesine muvazi olmamıştır. İşaret ettiğimiz üzere, tedavül hacmi 4 defa hattâ daha fazla genişlediği halde, mevzuu bahs mevduat ancak 1 misli artmıştır. Bunun sebepleri ise şunlardır:

1° Türkiyede çekle ve diğer ticarî senetlerle yapılan ödemeler çok mahduttur. Bankalardaki mevduatın efektif iştirâ kuvveti üzerindeki tesirinin kabili ihmal olduğu söylenebilir.

2° Enflasyonun yarattığı iştirâ kuvveti fazlası bilhassa, muhtelif stokların teşkili için kullanılmıştır. Bu hal, sınaî ve ticarî teşebbüsler kadar fertler bakımından da mevzuubahistir. Tasarruf edilen meblâğlar —bu noktaya tekrar avdet edeceğiz — tercihan gayrimenkul ve altın müba-yaasına hasredilmiştir.

3° Bankalardaki mevduat, büyük kısmı itibariyle, Hazinesinin nakit ihtiyacını temine tahsis edilmişti (istikrazlar veya Hazine bonoları, v.s.)

Tedavüldeki banknotların karşılığına gelince, harbin arifesinde Merkez Bankasındaki altın stoku ile altına kabili tahvil dövizlerin kıymeti, yuvarlak bir hesapla 37 milyon T.L. idi. Dışarıdan temin edilen kredilere dayanılarak yapılan muameleler ve kezalik ticaret bilânçomuzun bütün harp boyunca aktif bir bakiye arzemesi dolayısıyla, sözü geçen kıymetin tutarı, 1940 sonunda 110 milyon, 1943 sonunda 202 milyon ve 1945 sonunda ise 300 milyon T.L.ına varmıştır. 1946 yılı 7 Eylülünde icra edilen Türk Lirasının devalüasyonu bu miktarı, altın ve döviz mevcutların reva-lorizasyonu hasebile, 650 milyon Türk lirasına kadar yükseltmiştir.

Harbin başlamasından sonra Merkez Bankası Hazineye, miktarı 1940 da, yuvarlak rakamla, 100 milyon olup bilâhare 200 ve 250 milyona va-ran *altın mukabilinde avans açmıştır*. Carî yıl zarfında başvuru konsolidasyon ve amortisman tedbirleri neticesinde, bu nevi avanslar tasfiye edilmiştir. Diğer taraftan, banka cüzdanındaki sözde «*ticarî senet-ler*» in büyük kısmını (bir zamanlar muhtemel olarak 5/6 i, bugün dahi 3/4 ü) Hazine bonoları ile, Bankanın Ofis ve âmme teşebbüslerinden olan alacakları teşkil etmektedir.

2. *Malî durum.*a) *Masraflar.*

Âmme masrafları, bir taraftan seferberlik, diğer taraftan enflasyoncu fiyat yükselmesi neticesinde harp esnasında göze çaracak bir artma seyri göstermiştir.

1944-1945'e kadar bütçe devresi, 1 Haziranda başladığı halde, 1946 danberi, takvim yılıyla beraber başlamaktadır (1945 bütçesi 7 aylık olup bu bakımdan bir intikal bütçesi teşkil eder). Bu keyfiyeti gözönünde tutarak, aşağıda, umumî heyetleri itibarile asıl harp devresindeki malî evrimi oldukça iyi bir şekilde belirten 1939-1940 ilâ 1944-1945 bütçelerine ait rakkamları zikretmekle iktifa edeceğiz. 1944 yılına kadar âdi bütçe yanında bir «fevkalâde bütçe» de mevcuttu. Sözü geçen seneden itibaren bu iki bütçe birleştirilmiştir. Bundan ötürü, aşağıdaki açıklamalarda bütçe tertibindeki bu geçici ikiliği nazarı itibara almadık.

Nihayet, sunulan rakkamlardan 1938-1939 ve 1939-1940 yıllarına ait olanlar kesin hesaplardan alındığı halde, müteakip bütçe devrelerine ait rakkamların muvakkat Hazine hesaplarından alındığına işaret edelim.

İmdi, 1930 ve 1933 yılları arasında, yuvarlak rakkamla, ortalama 200 milyon T.L.sı olan Devlet masrafları, 1938-1939 da 313 milyona çıkmış, daha sonra da şu evrimi göstermiştir:

<i>Malî yıl</i>	<i>Sivil masraflar</i>		<i>Askerî masraflar</i>		<i>Masraf toplamı</i>	
	<i>Milyon T.L.</i>	<i>%</i>	<i>Milyon T.L.</i>	<i>%</i>	<i>Milyon T.L.</i>	<i>1938=100</i>
1938-39	219,7	70,2	93,5	29,8	313,2	100
1939-40	231,7	57,9	169,1	42,1	400,8	128
1940-41	255,1	46,8	290,5	53,2	545,6	174
1941-42	259,3	44,6	322,6	55,4	581,9	186
1942-43	416,6	45,6	497,2	54,4	913,8	292
1943-44	488,9	47,4	542,5	52,6	1031,4	329
1944-45	529,7	48,9	554,3	51,1	1084,0	346

Bu tablodan anlaşılacağı üzere, Türkiyede Devlet bütçesinin masraf kısmı, harp öncesinin son bütçesindeki masraflara nazaran 3,5 misline çıkmıştır. Şu kadar ki, sivil masraf kısmı 241 e (1938=100) çıktığı halde, askerî masraflar yekûnu 593 e çıkmıştır. Diğer taraftan, 1941-42 ye kadar göze çaracak derecede artan bu sonuncu masraf kısmının yükselmesi duraklamış ve aynı zamanda, sivil masraflar hissedilir derecede yükselmeğe başlamıştır. Bu hal son yıllarda da devam etmiştir. Gerçekten, 1947 yılı bütçesinde (bazı değişikliklere yol açabilecek olan munzam tahsisatın sarfınazar edilirse) derpiş edilen sivil masraf yekûnu 778,7 milyon olduğu halde, askerî masraflar yekûnu 357,5 milyon T.L. olup 1136,2 milyon TL. lik bütçenin %31,5 nu teşkil etmektedir.

Fakat bütçe veya kesin hesaplardan çıkarılan askerî masraflar hakiki durumu ifade etmekten uzaktır. Zira bunlar İngiliz ve Amerikalılar tarafından yapılan malzeme yardımını ihtiva etmez. Diğer taraftan, 1934 yılında olağanüstü kârlardan veservet üzerinden alınan Varlık vergi hasılatının (320 milyon TL.) bütçe harici hesaplar meyânında askerî masraflara tahsis edildiği tahmin edilebilir. Yukarıda işaret edilen meblâğlardan başka askerî gayeler uğrunda takriben 1 milyar TL. nu harcandığını farzetmek mümkündür.

b) *Varidat.*

Harp devresi boyunca tahsil edilmiş olan *âdi varidat* şu şekilde inkişaf etmiştir:

<i>Malî yıl</i>	<i>Milyon TL.</i>	<i>1938—39 = 100</i>
1938-39	261,4	100
1939-40	262,3	100
1940-41	295,9	113
1941-42	374,6	143
1942-43	551,8	211
1943-44	701,8	268
1944-45	893,3	342

Bu varidata, umumiyetle %95 ini teşkil eden vergi hasılatından başka, radyodan ve millî piyangodan sağlanan gelirlerle gayrimenkul kira ve satış bedelleri, bazı nâzım varidat vesaire dahildir.

Diğer taraftan, yukarıdaki cetvelde «fevkalâde» diye vasıflandırılmış bazı varidat nazarı itibare alınmamış bulunmaktadır. Bu varidat arasında, meselâ Millî Müdafaa vergisiyle Toprak Mahsulleri vergisi ve Varlık vergisi bulunmaktadır. Ne bütçe ne de kesin hesaplarda gösterilen Varlık vergisi hasılatı kenara bırakılacak olursa, bahis mevzuu «fevkalâde varidat» ın 1939-44 malî yıllarında cem'an takriben 265 milyon Türk lirasına baliğ olduğu görülmektedir. Böylece, âdi ve fevkalâde Devlet varidatının toplamını ifade eden endeksin, 1944 yılında, 350 ye yükseldiği neticesine varıyoruz.

Hülâsa, âmme varidatının harbin sonuna doğru, masraflardakine benzer bir nisbette arttığı söylenebilir. Ancak, vergi hasılatındaki artış masraf yükselişine nazaran daha yavaş vukubulduğundan, bilhassa harp devresinin başlangıcında oldukça mühim bütçe açıkları meydana gelmiştir. Bu açıkların tutarı mevzubahs bütün devre zarfında takriben bir milyar Türk lirasına baliğ olduğu tahmin edilebilir.

Bir taraftan bütçe dışı askerî masraflar, diğer taraftan da Varlık vergisi hasılatından sarfınazar edilirse, altı harp yılı esnasında yapılan mas-

rafların aşağı yukarı %73 nisbetinde vergi varidatı ve %75 i aşan bir nisbette alelâde varidatla finanse edildiği neticesine varılır. Masrafların %15 ini teşkil eden bir kısmı enflasyonist tedbirlerle, geriye kalan kısım ise uzun vadeli istikrazlar vasıtasıyla karşılanmıştır.

3. Âmme borçları ve enflasyon.

Türkiyede, *âmme borçları* şu şekilde bir inkişaf göstermiştir:

Harbin arifesinde (1939 Mayıs sonu) Devlet borçları yekûnu 443,6 milyon TL. idi. Bu yekûnun en büyük kısmını (206 milyon) konsolide dahilî borçlar teşkil etmekte idi. Tutarı 124,5 milyon T.L. na varan iç dalgalı borçlarla *dahilî borçların* toplamı 330,5 milyon idi (bütün *âmme borçlarının* 3/4 ü). *Hariçî borçlara* gelince, bunların 55 milyonu istikrazlardan, 58 milyonu ise, kısa vadeli kredilerden ibaretti.

Devlet borçlarının yanında, *Devletten gayri âmme teşekküllerine ait borçları* da zikretmek lâzımdır. 1939 ortalarına doğru bu çeşit borçların yekûnu, 94 milyonu dış istikrazlardan ileri gelen 111 milyon T.L. na baliğ oluyordu.

Böylece, her çeşit *âmme borçları* yekûnu, 554 milyon T.L. dir.

Harp esnasında, Devlet borçları 444 milyondan 1398 milyon T.L. na çıkmış, yani 3 mislinden fazla artmıştır. Borçlanma, diğer ülkelerde yapılmış olduğu veçhile, ilkin, kısa vadeli kredi yoluna başvurulmak suretile gerçekleştirilmiştir. Filhakika, kısa vadeli iç borçlar (dalgalı borçlar) harpten önceki miktarın %664 üne varan ölçüde çoğalmıştır. Buna mukabil, kısa vadeli dış krediler, harp esnasında hemen hemen ortadan kalkmış olup bugün hiç kalmamıştır.

Konsolide borçlara gelince, bunların yekûnu 261 milyondan 567,5 milyon T.L. na çıkmıştır. Bu artıştaki en büyük pay (306 milyon), — dahilî borçlar ancak 92,7 milyon arttığı halde, 213,5 milyon Türk liralık bir artış kaydeden — hariçî borçlara ait bulunmaktadır.

B. Harbe atfedilebilecek zararlar.

«Başlangıç mülâhazaları» nda işaret edilmiş olduğu veçhile, siyasi durumu dolayısıyla Türkiye bakımından, harbe faal bir şekilde iştirak etmiş ve harbin yıkıcı neticelerine maruz kalmış memleketlerden bahsederken kullanılan benzer mânada «harbin tevhit ettiği zararlar» dan bahsetmek mümkün değildir.

Buna binaen, Türkiye için bahis mevzuu olabilecek, ancak «vasıtalı» harp kayıplarıdır; bunlar ise, ezcümle seferberlik tedbirleriyle bu tedbirlerin millî ekonomi ve Devlet bütçesi bakımlarından doğurdukları ağır

yüklerden, sınaî teçhizatın gerekli olan yenilenmesi imkânının yokluğundan ileri gelen yıpranması ve nihayet, enflasyonun tevhit ettiği her çeşit meş'um neticelerden ibarettir.

Hâlen, bu vasıtalı kayıplar hakkında tahminî rakkamlar dahi ileri sürmek imkânsızdır. Bundan ötürü aşağıda, harp ertesinin iktisadî ve malî durumunun bir tablosunu çizmek ve sözü geçen durumun, Hükümetin önüne çıkardığı başlıca meseleleri belirtmekle iktifa edeceğiz.

C. Fiyatlardaki inkişafın doğurduğu meseleler.

Harbin Türkiye gibi gayri muharip bir memlekete dahi iras ettiği ve işaret ettiğimiz zararlı tesirlerine rağmen, hâlen, mevzuubahis memlekette *millî hâsıl*ın, harpten evvelki seyrinin biraz üstünde olduğu farzedilebilir. Gerçi, ithalâtteki daralmanın, yalnız stokların tükenmesine ve fertler bakımından olduğu kadar teşebbüsler bakımından da birçok ihtiyaçların tehirle birikmesine yol açmakla kalmayıp ve fakat aynı zamanda çeşitli istihsal ve ulaştırma kesimlerinde ciddi kargaşalıkların meydana çıkmasına âmil olduğu bir hakikattir. Bununla beraber, «harp konjonktürü» nün aynı zamanda bazı sanayie ika etmiş olduğu kuvvetli ilcayı, büyük köylü kütlelerin silâh altına alınması dolayısıyla hasil olan el emeğindeki azalmanın kadınların daha entansif bir şekilde çalışmaları ile az veya çok telâfi edilmiş olduğunu da ihmal etmemek lâzımdır.

Mâhazâ, seferberlik dolayısıyla müstahsil işler alanında hasil olan el emeği eksikliğinin şu veya bu ölçüde tamamen karşılanamadığı ve aynı askeri tedbir neticesinde, artan bir istihlâk temayülünün meydana çıktığı kabul edilebilir. Sonuncu noktayı belirtmek üzere Türkiyede, halkın ve binaenaleyh silâh altına alınmış kuvvetlerin ekseriyetini teşkil eden köylü nüfusun adam başına istihlâk ettiği kıymetler miktarının, ortalama olarak, ordudaki seviyenin altında olduğunu hatırlamak lâzımdır.

Zikredilen vak'alar, yiyecek maddeleri ile bazı mensucat fiyatlarında tabiatıyla bir yükselme temayülü tahrik edecek mahiyette idiler. Aynı istikamette tesir icra eden ikinci bir âmil de, sanayie mahsus ham maddelerle mamûl madde ithali imkânlarındaki daralma idi.

Ve nihayet nakdî âmilin, yani emsalinin takriben 4,5 olduğunu daha evvel söylediğimiz enflasyonun tesirini zikretmek gerektir.

Harbin son senesinden itibaren enflasyon safhasının tamamen veya kısmen kapandığı mülâhaza edilir ve bütçe denkliliğinin tekrar sağlandığı gözönünde tutulursa, harp ertesinde Türkiyedeki durumun ekseri diğer memleketlerdeki gibi problematik ve kaypak olmadığı anlaşılır. Böyle ol-

makla beraber, 1939-45 seneleri boyunca *fiyatlarda görülen gelişme*, ortaya önemli meseleler çıkarmıştır.

Biraz yukarıda işaret ettiğimiz çeşitli muhtelif âmillerin tesiriyle, toptan fiyat endeksi 4 mislinden fazla arttığı halde, geçinme endeksi harp sonunda 360-370 raddelerinde bulunmakta idi. Ancak, realitedeki şartlara tamamen uymayan bazı farazyelere dayanmaları hasebiyle bu sonuncu rakkamların, harp esnasında geçinme masraflarında vukua gelen artış tam olarak aksettiremediklerine dikkati çekmek lâzımdır.

Söylediklerimize nazaran, ekseri Avrupa ve Amerika memleketlerindeki vaziyetin aksine, Türkiyede para miktarındaki enflasyoncu artış, fiyatlarda da hemen hemen aynı nisbette bir artış doğurmuştur. Bunun sebebi ise, Türkiyede *rasyonman* ve fiyatların tesirli kontrolü tedbirlerine, ancak nisbeten mütevazı ölçüde başvurulmuş olmasıdır. Hakikatte, rasyonman usulüne ancak eklemek — o da büyük şehirlere inhisar etmek üzere —, kahve, çay, petrol ve benzer bazı maddeler için başvurulmakla iktifa edilmiştir. Diğer taraftan, her ne kadar bir *fiyat kontrol* mekanizması ihdas edilmişse de, bu mekanizma, fikrimizce, gerekli bir teşkilâta malik olmaması ve kâr hadlerinin tahdidi gibi işin mahiyetine nazaran uygunsuz bir usul kullanması dolayısıyla tesirli bir iş görememiştir.

İşte böylece, harp uzadıkça, fiyatlardaki artış kendini daha çok hissettirmiş ve «kara borsa» ehemmiyet kazanmıştır. Bu durum ortaya, halledilmesi bilhassa gerekli şu iki meseleyi çıkardı: bir taraftan, «sabit» denen gelirleri, hususiyle memur maaşlarını, diğer taraftan, Türk lirasının dış kıymetini değişmiş şartlara intibak ettirmek.

Birinci meselede durum şöyle idi: Harbin sonunda, daha önceki yıllarda yapılan muhtelif zamlara rağmen, maaşlı kimselerin iştirâ kudreti, ortalama olarak, harp öncekinin ancak yarısı seviyesinde bulunuyordu.

İkinci mesele hususunda şu noktaları tebarüz ettirelim: Gerçi ekseri ihraç maddelerinin fiyatlarındaki artış, umumî endekse nazaran dün bir seviyede idi. Umumî endeks aşağı yukarı 450 raddesine vardıdığı halde, ihraç maddelerinin fiyatları ancak 2 veya 3 misline çıkmıştı. Bununla beraber, yabancı paraların kurları sun'î bir şekilde aşağı bir seviyede tutulduğu ve bazı ihraç maddeleri fiyatları daha harpten önce dünya piyasasında carî seviyeyi aştıkları için, yukarıda işaret edilen ölçüdeki bir artış dahi güçlükler yaratıyordu. Bu yüzden, harp esnasında (1945-46 da ihraç için %40, ithalât için %48) prim usulüne başvurulmuştur. Fakat buna rağmen, yabancı paralarla Türk lirası arasında hakikî bir «iştirâ kudreti paritesi» nden bahsetmek mümkün değildi. Diğer taraftan, fiyatlardaki yükselme dolayısıyla spesifik gümrük resimleri reel ehemmiyetinin büyük ölçüde azalmış olduğuna da işaret edelim (1933 de ithal edilen mal-

ların kıymetlerinin %30 la 35 i arasında olan bu resimler, 1945-46 da sözü geçen kıymetin %10 ilâ 12 sine inmişti).

Harp ertesinde fiyat meselesinin irae ettiği başlıca veçheler bunlardan ibarettir. İleride, Türk hükümetinin bu meseleyi ne şekilde bir hal tarzına bağladığını göreceğiz.

D. Malî meseleler

Umumî olarak, Türkiyenin malî durumu muharip memleketlerinkine nazaran son derece iyidir. Hâlen Devlet bütçesindeki açık az olup âmme borçları, tutarları bakımından olsun bünyeleri bakımından olsun, endişe verici bir mahiyet arzetmemektedirler.

Maahaza, Türkiyenin, halledilmesi lâzımgelen önemli malî meselelerden beri olduğunu zannetmek yanlıştır. Bu plânda mevzuubahs olmuş veya olacak meseleler bilhassa şunlardır :

1° Malî mahiyette olduğu kadar iktisadî mahiyette olan sebeplere binaen, son 7 sene zarfında, Cumhuriyet hükümeti kendisini, millî ekonominin modernleştirilmesi ve mükemmelleştirilmesi uğrunda gerekli bayındırlık işlerine arzu edilebilecek ölçüde verememiştir. Harbin himamını müteakip, mecburiyet altında ihmal edilmiş işleri yoluna koymak için imkânların araştırılması gerekmekte idi.

2° İşaret ettiğimiz üzere, fiyatların enflasyoncu artışı dolayısıyla memur maaşlarının iştira kudreti büyük ölçüde azalmıştır. Binaenaleyh maaşları yeni duruma intibak ettirmek icap ediyordu.

3° Harp, ekseri yabancı ülkelerde olduğu gibi Türkiyede de memur kadrolarının büyük ölçüde genişlemesini, bir takım ofis v.s. nin ihdasını intaç etmiştir. Şartlar normalleştikçe, kadroların daraltılması ve mevcudiyet sebepleri zail olmuş ofis ve müesseselerin tesviyesi zarurî olacaktır.

4° Vergi sistemi, derin değişiklikler istilzam ettirmektedir. Gerçekten, mevcut halile bu sistem, ne bütçe ihtiyaçlarına ne de içtimai adalet kaidelerine cevap vermektedir. Harp esnasında, esaslı reformlardan imtina ve umumiyetle, mevcut vergilerin tarifeleri arttırılmakla iktifa edilmiştir. Günümüz, organik tedbirlere başvurmayı gerektirmektedir.

5° Âmme borçları Devlete hâlen pahalıya mal olduğu için, konversiyona müracaat ve bundan başka, dalgalı borçların konsolidasyonu tedbirlerini mülâhaza etmek icabetmekte idi.

III. — HARP SONRASI İKTİSADÎ VE MALÎ MESELELERİNİ HALLETMEK UĞRUNDA ALINMIŞ VEYA ALINMASI MUTASAVVER TEDBİRLER.

A. Hâlen câri ekonomi politikasının umumî prensipleri.

«Devletçilik», Türkiye Cumhuriyeti ekonomi politikasının ana prensiplerinden biridir. Gerçekten, endüstrileşme işi, devletin müzaheretleriyle başlamıştır; kezalık ulaştırma, ziraat, bankacılık ve nihayet dış ticaret sahasında ve kambiyo işlerinde devletin önemli müdahaleleri görülür.

Harp, her yerde olduğu gibi, bu devletçiliği az veya çok takviye etmiştir. Mâmafih, bu bakımdan muhtelif kabinelerin ekonomi politikalarında bazı farklar görülmüştür. Bu cümleden olmak üzere, takriben bir senedenberi daha liberal bir politikaya müteveccih bir temayülü tesbit etmek mümkündür. Bu, geniş ölçüde, anglo-sakson memleketlerinin, bil-hassa Birleşik Devletlerin Türkiye ekonomisi bakımından arzettikleri artan ehemmiyetle şüphesiz ilgilidir.

Son zamanlarda, harp esnasında ihdas edilmiş tedbirlerin ekserisi kaldırılmıştır. Bundan ötürü, hâlen iktisadî hayat, belki bütün Avrupa memleketlerindeki nazaran daha «normal» bir manzara arz etmektedir: Rasyonman usulü, hattâ ekmek için, yoktur; fiyat kontrolünün sahası pek, hemen yok denecek derecede, dardır; ve nihayet, dış ticaret siyaseti de nisbeten liberal sayılabilecek belirtiler arz etmektedir.

Yeni ekonomi politikasının icra mevkiine konması hususunda esash şartlardan biri, yukarıda işaret edilen ve fiyatlardaki artış dolayısıyla ortaya çıkan meselelere verilecek hal tarzı idi. Bu hal tarzından bahsetmeden önce, geçen yılın ilk yarısında fiyatlarda hissedilir bir inme temayülü görüldüğüne işaret edelim. Nazarî olarak, bu gelişmeyi terviç edecek veyahut bu gelişmeyi deflasyoncu tedbirlerle kuvvetlendirecek bir politika takip etmek mümkündür. Böyle olmakla beraber, hükümet, işlerin bu şekilde inkişaf etmesini isabetli bulmuyordu. Bundan ötürü hükümet, 1939 dan itibaren Türk lirasında vukua gelen kıymet düşüşünü kabul ve ifade demek olan tedbirlere başvurdu [*].

B. Türk lirasının devalüasyonu ve ticaret politikası.

7 Eylül 1946 da Türk lirasının dış kıymeti, 1939 danberi muhtelif memleketlerin fiyat seviyeleriyle memleketimiz fiyat seviyesinin birbir-

[*] Teferruat için «Aussenwirtschaft» adlı İsviçre mecmuasında cilt II, Bern 1947, s. 12 ve m. çıkan etüdümüze müracaat.

lerine nazaran olan nisbetlerinde vaki olan değişikliklere göre «ayarlandı».

Sözü geçen tarihe kadar süregelen paritelere nazaran kabul edilen yeni döviz kurları, TL. nin dış kıymetinde %50 yi aşan bir azalmayı tazammun etmekte idi. Yukarıda zikredilmiş olan prim miktarları hesaba katıldığı takdirde dahi, devalüasyon nisbetinin aşağı yukarı 1/3 e vardığı görülür. Hâlen doların râyici 2,80 TL. (devalüasyondan önce, prim hariç, 1,30), sterlinginki 11,28 (5,20), İsviçre frankının ki 0,67 (0,30) TL. dir. Yeni râyicilerin, devalüasyonun arifesindeki «kara borsa» kurlarının civarında olduğuna ayrıca işaret edelim.

Alınan bu esaslı tedbir diğer bazı tedbirlerle tamamlandı. Böylece, devlete ait bir müessese olan Ziraat Bankası, sabit bir râyicî üzerinden hüdutsuz miktarda altın satışına memur edildi [**]. Fiyat kontrolü hemen tamamen bırakıldı, ve bilhassa ithalâtçıların emrine, sayısı gittikçe artan emtea için, fiilen gayrı mahdud miktarda serbest döviz meblâğları tahsis edildi. Diğer taraftan, umumiyet itibarile %157 arttırılmak suretile, gümrük resimleri yeni şartlara göre ayarlandı. Bu sonuncu tedbire, himayeci mülâhazalardan başka malî düşüncelerle müracaat edildiğini ayrıca kaydedelim (böylelikle, memur maaşlarının arttırılmasını karşılıyacak malî kaynaklar elde edilmek isteniyordu).

İşaret edilen tedbirlerin neticeleri hakkında şimdiden bir hükme varmak müşküldür. Şüphesiz, son 6 ay zarfında ihracat geniş ölçüde artmış bulunmaktadır. Fakat bunu, münhasıran devalüasyona hamletmek yanlışır. Bu hususta, kuru üzüm gibi bazı maddelerin ihracını kolaylaştırıcı hususî âmiller yanında, sözü geçen tarihte, dünya iase durumunun, umumî olarak, zirai maddelerin ihracını hızlandıрмаğa bilhassa müsait olduğunu unutmamak lâzımdır. Bundan başka, devalüasyonun gerçekleştirildiği tarihte dış memleketlerdeki fiyatlarda, iştirak kuvvetleri arasında daha evvel mevcut disparitenin doğurduğu neticeleri tahfif etmeğe yardım edici mahiyette kuvvetli bir yükselme temayülü görülmeğe başladı.

İthalâta gelince, döviz kontrolünün gevşetilmesi, hariçten büyükçe miktarda emtia ithalini mümkün kıldı. Netice itibarile, bir çok sahalarda «kara borsa» bertaraf edilmiş oldu. Geri kalan kısımlarda ise şu veya bu ölçüde bir darlık devam etmektedir: sebebi de, yabancı memleketlerdeki sanayiinin, aşırı derecede meşgul olması yüzünden Türkiye ithalâtçılarının siparişlerini arzu edildiği kadar çabuk gönderememesidir.

Bununla beraber, altın stokları ile döviz mevcutları, bu daha liberal ticaret politikası dolayısıyla, tehlikeli surette azalmaktan uzak kalmışlardır. Harp esnasında ithalâtın kısılması hasebile altın stoklarının büyük

[**] Bu tedbir 1947 de Eylül ayında ilga edilmiştir.

ölçüde artmış bulunması vakıası bir tarafa bırakılsa bile, 1946 ticaret bilançosu 208 T.L. lık bir fazla ile kapanmış bulunmaktadır (ihracat 432, ithalât 224 milyon T.L.).

Acaba devalüasyonun *iç fiyat seviyesinin inkişafı* üzerindeki tesirleri ne olmuştur?

Bu hususta, kambiyoadaki artışın hemen akabinde hemen bütün fiyatlarda kuvvetli bir yükselme görüldüğünü itiraf etmek lâzımdır. Bir defa, devalüasyonla gümrük resimleri artırılmasının memzuç tesiri altında, ithal maddeleri fiyatları, mevzubahs tedbirlerden evvel buldukları seviyenin, ortalama olarak, bir misli üstüne çıktı. Fakat yerli madde fiyatlarında da kuvvetli bir artış görüldü. Tütün müstesna, başlıca ihraç maddeleri bakımından ekserisinin fiyatı, liranın devalüe edildiği nisbet kadar ve hattâ daha fazla yükseldi. Netice itibarile, geçinme masrafları da fiyatlardaki bu temayülden müteessir oldu. İç istihlâk için önemli olan bazı yiyecek maddelerinin ihracına müsaade edilmesi ve hükümetçe ulaştırma v.s. tarifelerinde bir «ayarlama» ya girişilmesi de bu tesiri kuvvetlendirmiş oldu.

İşlerin bu şekilde inkişafına geniş ölçüde sebep olmak veya müsait zemin hazırlamak suretile, şüphesiz, dış pazarlarda aynı zamanda cereyan eden hâdiseler gösterilebilir. Böyle olmakla beraber, işlerin bu inkişaf tarzı, ekseri yerli maddelerin maliyetlerinde bir indirme gerçekleştirilemediği takdirde, gelecek için bazı endişelere yol açacak mahiyettedir. Diğer taraftan, devalüasyon ve onu takip eden ekonomik işlerin seyri dolayısıyla, köylülerin ve ticaret erbabının önemli kârlar sağladıkları muhakkaktır. Mevcut vergi sistemi, hazinenin bu fevkalâde kazançlardan gereği gibi hissedar olmasına maalesef imkân vermemiştir.

C. Mali politika.

Bütçe kalemlerinde, reel kıymetleri itibarile, harp öncesine nazaran bir fazlalık şöyle dursun, hattâ hissedilir derecede bir azalma göze çarpmaktadır. Gerçekten, enflasyon emsalinin 4,5 olmasına karşılık, 1947 bütçesi için derpiş edilen gerek masraf ve gerek varıdatın emsali 1938 e nazaran ancak 3,5 dur. Kezalik, millî gelirden ayrılan Devlet maliyesine ait hissenin de biraz düşmüş olması muhtemeldir.

Bununla beraber, harp devresi hâdis ve tedbirleri, yakın bir gelecekte bir hal tarzına bağlanması gereken meselelerin ortaya çıkmasına sebep olan malî yüklerde kaymalar ve bütçe ile ilgili bazı bünyevî değişiklikler doğurmuş bulunmaktadır (Yukarıda II. D'ye bak.).

1. Maaşların arttırılması.

Yukarıda işaret edildiği üzere, memur maaşlarına harp esnasında yapılan zamlar, maaş sahiplerinin iştirak kuvvetinin ortalama olarak yarı yarıya azalmasına mâni olamamıştır. Türk lirasının devalüasyonundan sonra, maaşların yeni vaziyete intibak ettirilmesi gittikçe âcil bir mahiyet aldı.

Bu intibak ettirilme tedbiri, 1947 başında tatbik mevkiine konmuştur. İntibak ettirilme ölçüsü, çeşitli memur grupları bakımından aynı olmadı. Nitekim, en küçük memur maaşları nisbeten en çok arttırılmak suretile, bunlar bakımından harpten evvel mevcut olan reel alım kudretine az çok yakın bir iştirak kudreti sağlandı. Buna mukabil, üstelik devalüasyonun geçim şartlarını daha da ağırlaştırması ve emek gelirleri üzerinden alınmakta olan verginin son derece yüksek nisbetinin indirilmemesi dolayısıyla, büyük memurların oldukça müşkül durumları devam etmektedir.

Memur maaşlarında yapılacak bir değişikliğin bütçe bakımından arzettiği önem hakkında bir fikir vermek için, harpten önce bu hususla ilgili masrafların umumî masraf yekûnunun %40 ını teşkil ettiğini, 1946 da bu nisbetin %25 e indiğini, carî sene zarfında ise, işaret edilen tedbir dolayısıyla %35 e kadar çıktığını zikredelim.

Maaşlara yapılan zammın karşılığı, gümrük resimlerinin çoğaltılması ile sağlanan fazla varidatla karşılanmıştır. Aynı zamanda, muamele vergisinin tadiline tevessül edilmiştir; bu tedbir neticesinde de, fazla varidat sağlanacağı ümit edilmektedir.

Bilhassa orta ve büyük memur maaşlarının arttırılması zaruretinin zamanla kendini hissettireceğini ilâve edelim. Mâmafih bu gayenin, vasıtalı bir şekilde yani sâyden alınan vergi miktarını hafifletecek bir vergi reformu ile gerçekleştirilmesi muhtemeldir.

2. Vergi reformu.

Daha yukarıda tebarüz ettirdiğimiz veçhile, Türk vergi sistemi esaslı bir reforma muhtaçtır.

Mevcut haliyle bu vergi sisteminin %60 ından fazlasını (1946 da takriben üçte ikisini) muamele vergisi, şekerden ve büyük kütlelerce istihlak edilen maddelerden alınan resimler gibi «vasıtalı» vergiler teşkil etmektedir.

«Vasitasız» vergilerden en önemlisi, kazanç vergisidir. Aynı mahiyeteki ek vergilerle beraber, bu vergi, tek başına, vergi hasılatının %30 una tekabül etmektedir. Geniş ölçüde götürü esasına dayandığı için bu vergi,

geşitli gelir kategorilerini mükelleflerin hakikî iktidarına göre teklife tâbi tutamamaktadır. Bazı tacirlerle sanayi erbabı %80 e varan nisbetlerde vergi ödedikleri halde, diğer bazıları, bilmukayese, gülünç derecede az bir vergi ödemekle iktifa edebilmektedirler. Bu vergi mecmu hasılatının yarısından fazlasını memur maaşları ile bazı hususî müstahdem ve işçilerin ücretlerinden kesilen vergilerle sağlandığını ve ziraî kazançlarla menkul sermaye iratlarının vergiden istisna edilmiş olduğunu da ayrıca ilâve edelim.

Mevcut sistemin bu ve buna benzer mahiyetteki mahzurlarından ötürü, Hükümet, bunu tamamen ilga ile yerine hakikî bir *gelir vergisi* ika-me etmeği kararlaştırmıştır. Hâlen Meclis komisyonlarında incelenmekte olan tasarıda, fiilî yükünün nisbeti %35i geçmemek üzere, %15ten 45e varan bir tarife derpiş edilmiş bulunmaktadır. Bundan başka, şirket kârlarından, İsviçre, Almanya ve Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi, hususî bir vergi alınacaktır. Hakikî kârları üzerinden vergiye tâbi tutulmasına imkân olmıyan küçük tacirler, matrahı iş yerinin gerçek kirası ve objektif mahiyette olan bir «işletme vergisi» ne tâbi olacaklardır.

Yeni tasarımın aile yükleri vesaire hakkında da bir takım tenzilât derpiş ettiği gözönünde tutulursa, bilhassa memur, müstahdem ve işçilerin vergi yüklerini büyük ölçüde hafifleteceği görülür [***].

Bu reformun neticeleri ancak 1950 de alınacağı halde, bazı malî «re-conversion» tedbirleri daha geçen yıldan itibaren mer'iyet mevkiine girmiş bulunmaktadır. Böylece, harp esnasında «harp konjonktürü» nün köylüye sağladığı işтира kudreti fazlasının bir kısmını massetmek üzere ihdas edilmiş ve toprak mahsulleri üzerine konmuş olan vergi ve gümrük çıkış resmi kaldırılmıştır. Ve nihayet, devalüasyon dolayısıyla geçinme şartlarında hasıl olan ağırlığı biraz hafifletmek arzusu ile, şeker resminde hatırı sayılır derecede bir tenzilât yapılmıştır.

Gelecekte gerçekleştirilmesi tasavvur edilen malî reformlar arasında, noksan esaslara dayanması dolayısıyla getirdiği hâsılat bakımından hâlen ehemmiyetsiz olan veraset ve intikal vergisinin tekrar tanzimini mevcut şekli ile (nisbeti %18 e kadar çıkmaktadır) bir çok iktisadî mahzurlar tevhit ettiği gibi, geniş bir vergi kaçakçılığına da yol açan muamele vergisinin ıslahını zikretmek lâzımdır.

Hülâsa, son zamanlarda gerçekleştirilmiş ve yakın bir gelecek için mutasavver vergi reformları, vergi yüklerinin heyeti umumiyesinde hissedilir bir değişiklik yapmaktan ziyade, bu yüklerin daha rasyonel ve

[***] Teferruat hakkında *F. Neumark*'ın «Revue de Science et de Législation Financières» (cilt 39, Paris 1947, s. 51 vem.) deki etüdü ile «Gelir Vergisi» (İst. 1943, s. 298 ve m.) kitabına bak.

daha âdil bir tarzda tevzii gayesini gütmektedir. Bununla beraber, gelirler üzerine mevzu vergi rejimimizle muamele vergisinde yapılacak değişiklik neticesinde, zamanla vergi hasılatının gittikçe artacağı da mit edilebilir.

3. Kadroların daraltılması.

Yukarıda işaret edildiği üzere, devlet memurlarının (komün ve diğer mme messeselerindekilerin de) sayısı harp esnasında fazla miktarda artmıştır. Herkes kadroların daraltılmasına taraftar ise de, grnse göre, böyle bir tedbir diğer memleketlerde rastlanan engellerle karşılaşmaktadır.

Orduya gelince, mevcut milletlerarası siyasi vaziyet devam ettiği mldetçe, askerî masraflarda bir azaltmaya başvurmak mevzu haricidir. Olsa olsa, bu masrafların mevcut seviyeyi aşmaması düşünülebilir.

4. Âmme borçları.

1939-45 yıllarında mme borçlarında hâdis olan inkişafın doğurduğu en âcil iş, *dalgalı borçların konsolide edilmesi* idi.

Geçen yıldan itibaren, bu iş enerjik bir surette ele alınmış bulunmaktadır. İlkin, tutarı 65 milyon lira civarında olan dalgalı borçlar 1946 yılının son 9 ayı içinde itfa, ve bilhware, liranın devalüasyonu neticesinde altın ve döviz mevcutlarının revalorizasyonundan doğan 260 milyon lira aynı gayeye tahsis edilmiştir. 1947 yılı btcesinde dalgalı borçların itfası için derpiş edilen 25 milyon T.L. da nazarı itibare alınırsa, bu borçların yekûnu 500 milyon T.L. na inmiş olacaktır ki, bu tutar, derpiş edilen 180 milyon T.L. lık diğer bir konsolidasyon tasavvurunda muvaffak olunduğu takdirde, Hazinesinin devamlı ihtiyaçlarına uygun asgarî hadde inmiş olacaktır. Diğer taraftan, bu tasavvur gerçekleştiği takdirde, uzun vadli dahilî borçların yekûnu 600-650 milyon T.L. na yükselecektir.

işaret edilen bu ameliyelerle 1947 senesi için derpiş edilen istikrazlar ve nihayet, devalüasyonun dış borçların kıymetine yaptığı tesirler (bu borçlar devalüasyon neticesinde 268,5 milyon T.L. dan 558,7 milyon T.L. na çıkmıştır) nazarı dikkate alınırsa, 1947 sonunda devlet borçlarının takriben 1,5 milyara varacağı görülür. Bu yekn, herhangi müşkül bir durum yaratmaktan uzak olduğu gibi, diğer ülkelerin mme borçlarına kıyasen, hatt mütevazı miktarda sayılabilir.

Bununla beraber, bu borçların doğurduğu külfetler ihmal edilir mahiyette değildir. İtfa için tahsis edilen meblâğlar dahil (bu meblâğlar,

bütçede, faiz ödemelerine ayrılan meblâğlardan maalesef ayırt edilmiş), âmme borçları taksitleri, 1947 bütçesinin takriben altıda birini teşkil etmektedir.

Konversyon ameliyesile bütçenin bu yükünü hafifletmek mümkün ve lâzımdır. Uzun müddettenberi Devlet, reel şartlar hiç te icabettirmedığı halde, akdettiği istikrazlar için % 7 nisbetinde bir faiz ödemektedir. (Yalnız, 1947 de yapılan bir istikrazın faizi % 6 dır). Kezalik, az bir zaman öncesine kadar kısa vadeli borçlar için verilen faiz de çok yüksekti. Son günlerde Tasarruf Bonoları faizleri % 6 dan % 4 e, plâsman bonolarındaki % 5 ten % 4 e, Merkez Bankası avanslarınınki ise % 2 den 1 e indirilmişti. Hazine Bonolarının faizi dahi, hafifçe indirilmiştir (% 1,25 ten 1 e).

Böylece tevessül edilmiş olan «ucuz kredi» politikasına devam etmekle beraber, fikrimizce, devlet borçlarını % 5 faizli bir tipe irca eden bir konversyona başvurulabilirdi. Hukukî şartların müsaadesi nisbetinde alınması gereken bu tedbir, hiç şüphesiz, başarı ile tetevvüç edecektir. Gerçekten, hâmlerin böyle bir konversyona karşı vaziyet almaları pek te umulamaz. Kaldı ki, yeni gelir vergisi tasarısına göre de, devlet tahvilleri faizleri vergiden istisna edilmiştir ki, bu suretle, nisbeti % 5 olan bir faiz geliri, ekseri hallerde, % 6 veya % 7 gibi bir kâr temsil eden ve başka kazanç kaynaklarından doğup vergiye tâbi gelirlerle avnı durumda bulunacaktır.

D. Envestisman plânlarına müteallik programın finansmanı meselesi.

20 seneye yakın bir zamandanberi Cumhuriyet Hükûmeti, millî ekonominin modernleştirilmesi ve endüstrileştirilmesi uğrunda büyük gayretler sarfetmiştir. İlkin, yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolları satın alındığı gibi, demiryolu şebekesi büyük ölçüde tevsi edildi, ve devletçe yapılan yatırımların sıklet merkezini teşkil eden bir mensucat sanayii yaratıldı. Bunu müteakip, devletçe maden işletmeleri, çimento, kâğıt, kimya, çelik v.s., ve bunlara muvazi olarak deniz ulaştırma vasıta ve tesisleri kuruldu ve inkişaf ettirildi.

Daha evvel işaret edildiği üzere harp, diğer projelerin gerçekleştirilmesini geri bıraktırdığı gibi, millî ekonominin gerek âmme ve gerekse hususî sektörlerinde, karşılanmaları normal şartların avdetine kadar tehir edilmesinde zaruret hasıl olan, ve tesislerin yenilenip değiştirilmesiyle ilgili bir takım ihtiyaçların birikmesine bais olmuştur.

Harbin sona ermesindenberi hükümet, ulaştırma işlerinin ve endüstrinin geliştirilmesile alâkadar yeni bir *beş senelik plânın* hazırlanmasıyla meşgul olmaktadır. Her ne kadar bu plânda derpiş edilen bazı işlerin icrasına şimdiden başlanmışsa da, plânın heyeti umumiyesi henüz kat'î şeklini almamıştır. Binaenaleyh, bunun hakkında şimdiden şumullü ve tam bir bilgi vermek mümkün değildir. Bundan ötürü, aşağıdaki açıklamalar, plânın bazı kısımlarına müteallik olup muvakkat mahiyette telâkki edilmiştir.

Bu ihtirazî kayıttan sonra, her şeyden evvel, mevcut dokuma fabrikalarının tevsii, iki yeni kâğıt fabrikasının inşası, demir (Karabük) ve kimya sanayiinin genişletilmesinin düşünülüğünü kaydedelim. Kezalik, tasarlanan plânda, Zonguldaktaki kömür işletmesinin yeniden bir programa bağlanması ve bakır madenlerinin işletilmesiyle ilgili tesisler ele alınmaktadır. Elektrikleşme işlerine büyük bir yer verildiği gibi, ulaştırma vasıta ve tesisleri için de büyük meblâğlar sarfı düşünülmemektedir. Bu son nokta hakkında, demiryolu malzemesinin tedariki, deniz ticaret filosu tonajının arttırılması, liman tesislerinin ıslah v.s. işlerinin âcil ihtiyaçlar arasında olduğuna işaret edelim. Bütün bunlara, halâ çok iptidâî bir mahiyette olan ziraî istihsal vasıtalarının her halde modernleştirilmesi işinin başarılması zarureti de ilâve etmek lâzımdır.

Yalnız derpiş edilen çeşitli ulaştırma işleri için 500 milyon T.L. sına ihtiyaç olduğu düşünülürse, tasarlanan şumullü mahiyetteki yeni tesislerin 2 milyar T.L. sından aşağı olmıyan bir meblâğı gerektireceği kolayca anlaşılabilir. Memleketin iktisadî - sosyal hayatı bakımından arzettikleri büyük ehemmiyet, ilgili çevrelerde gitikçe daha iyi anlaşılıp teslim edilen ve son günlerde bir Amerikalı mütehassıssa dahi tebarüz ettirilmiş olan yol ve şoselerin inşasına geniş bir programla girişildiği takdirde, bu meblâğ hissedilir derecede kabarcaktır.

Acaba, gerçekleştirilmesi nazarı olarak kısmen hususî teşebbüslere bırakılabilecek ve fakat, görünüşe göre, tamamen devletin omuzlarına yüklenecek olan böyle bir program nasıl finanse edilebilir ?

1° Masrafların bir kısmı, muhtemel olarak, *vergi yoluyla*, yani bir nevi «mecburî tasarruf» la karşılanacaktır. Bu meblâğ, gerekli ihtiyatı elden bırakmadan, 100 - 150 milyon T.L. tahmin edilebilir ki, milletlerarası siyasî durumun iyileşmesini müteakip askerî masrafların azaltılmasıyla 200 milyona kadar yükseltilebilecektir.

2° 50 ile 100 milyon T.L. arasında bulunan bir meblâğ, *istikraz yolu* ile sağlanabilir. Bu meblâğ, hususiyle 1° de derpiş edilenle mukayese edildiği takdirde, yabancı okuyuculara muhtemel olarak pek müte-

vazi gözükecektir. Üstelik, millî tasarruf hacmi, nazari olarak oldukça daha yüksek borçlanmalara müsaittir de. Fakat halk kütlelerinin, hususile köylülerin, rasyonel tasarruf şekillerine henüz yeter derecede alışmamış olduğunu unutmamak lâzımdır. İstihlâke ayrılmamış gelirler, şu veya bu eshama yahut, hiç olmazsa, banka tasarruf sandıklarına yatırılmaz; tercihan altına çevrilip sadece saklanır. Bu şartlar içinde, yüksek gelir sahibi bazı ticaret ve sanayi erbabı hariç tutulursa, istikraz tahvilâtı mübayaası, banka ve sigorta şirketleri gibi müesseselere inhisar etmektedir. Esasen, batıdaki manasiyle, Türkiyede bir rantiyeye sınıfının mevcut olmadığı söylenebilir.

3° Üçüncü malî bir kayna, Sümerbank ve Eti Bank gibi, mevcut aktifleri halen 1,5 milyar T.L. sına varan büyük *âmme banka veya teşebbüslerinin zatî finansmanıdır*. Bu kaynaktan elde edilecek meblâğlar hakkında tam bir tahminde bulunmak kabil değilse de, bunların senede 100 milyonu aşacağı farzedilebilir.

4° Devletin *dış krediden* ne dereceye kadar faydalanabileceği meselesine gelince, geçmişte, Osmanlı İmparatorluğu devrinde, geçirilen acı tecrübeler dolayısıyla Cumhuriyet Hükümetinin uzun müddet yabancı sermayeye müracaatte tereddüt etmesi anlaşılabilir bir husustur. Diğer taraftan, ne mevcut vergi rejiminin ne de döviz kontrolünün dışarıdan sermaye celbi bakımından pek müsait bir mahiyette olmadıklarını kabul edebiliriz.

Bununla beraber, işaret ettiğimiz veçhile, esaslı bir vergi reformu tamamlanmak üzeredir. Ve döviz kontrolunun lüzum görüldüğü zaman gevşetileceğini de tahmin etmekte bir isabetsizlik olmasa gerektir.

Hülâsa, dışarıdan malî yardım tedarik imkânları pek te gayri müsait bir veçhe arzetmemektedir. Yakında Amerika Birleşik Devletleri « İhracat - İthalât Bankası » nın açacağı krediden sarfınazar, Türkiyeye Amerika tarafından — gerçi, münhasıran askerî gayelerle (ordunun teçhizi) — yapılan son yardımı, millî teçhizatın çoğaltılmasını, bilhassa yol ve şoselerin inşasını mümkün kılacak kredilerin takip edeceği tahmin edilebilir. Bu gibi kredilerle yapılacak işlerin müstahsil mahiyeti, memleketin dış ticaretindeki müsait gelişme, ve nihayet, Cumhuriyet Hükümetinin malî taahhütlerine karşı gösterdiği hassasiyet gözönünde tutulursa, bu kabil kredi muamelelerinin, her iki taraf için tatmin edici neticeler doğuracağı muhakkaktır, denebilir.

Çeviren: *Turgut İhsan TÜKEL*